

Luiden kerkklokken Sint Vituskerk te Stiens

Voorwoord

Als we door onze steden of dorpen in Friesland lopen en onverhoopt kerkklokken gaan luiden zijn we veelal onder de indruk van het massale geluid van de klokken. Zo'n soortgelijk effect brengen ook de kerkklokken van de Sint Vituskerk in Stiens te weeg. Bij sommige mensen komen naar aanleiding van horen van dit geluid soms wat vragen naar boven. Zo vragen ze in bijzonder het volgende af, "Waarom luiden de klokken nu?" of ook "Wanneer luiden ze vaker?". In dit korte epistel willen we proberen u hierin enige wegwijs in te verschaffen waarbij de nadruk ligt op de Sint Vituskerk te Stiens.

Hoe begon het ooit?

In vroege tijden wisten nagenoeg alle volken dat als je op holle voorwerpen slaat er een verdragend geluid ontstaat. Men maakte toen van deze eigenschap gebruik om bijvoorbeeld het volk van dorpen of buurtschappen om wat voor reden dan ook bijeen te roepen.

Eerst gebruikte men hiervoor holle basten van vrachten, zoals kokosnoten. Spoedig ging men echter over op specifiek hiervoor gemaakte houten vaten, terwijl men later besloot over te gaan op gebruik van metalen vaten oftewel een soort bel of klok.

Archeologisch onderzoek toonde aan dat, ver voor de christelijke jaartelling, men in veel Aziatische landen, waaronder China, Korea, Japan, etc, begon met gebruik van metalen bellen of klokken. De eerste metalen luidklokken in West-Europa dateren uit de 9e eeuw.

Monniken fabriceerden de eerste klokken. Uiteindelijk kwam de kennis van maken van klokken in handen van daarvoor opgeleide vakmensen.

Vanaf 1169 is de luidklok officieel opgenomen in het rooms-katholieke kerkrecht. De kerk bepaalde daarna het gebruik van kerkklokken. De kerk stond de wereldlijke overheid toe om in noodsituaties ook de klokken te luiden. Vanaf 1580 bepaalde "De Reformatie", en eigenlijk nog tot op het heden, het gebruik van luidklokken.

Spoedig na in gebruik neming van kerkklokken hing men luidklokken in specifiek aan de kerken verbonden hoger gebouwde bouwcompartimenten oftewel kerktorens. De hoogte van de torens maakte dat het geluid van de klokken verder reikte.

Onderscheid luidtypen te weten, luiden , kleppen of slaan

Tegen het einde van de middeleeuwen hing men behalve luidklokken nog andere klokken in kerktorens. Meestal hingen in de grotere kerktorens drie kerkklokken. Zo kan men in de Sint Vitus kerk te Stiens drie kerkklokken aantreffen, twee luidklokken en een kleinere klok.

Luiden

Tijdens 'luiden' zwaait de klok heen en weer waardoor de klepel tegen twee kanten van de klok zal vallen. De klok zal daardoor aan de beide zijden een resonerend galmend geluid geven. Het luiden van kerkklokken duurt vastgestelde tijden, meestal vijf of tien minuten.

kleppen

Vanaf genoemde 1169 luiden kloosters en kerken hun klokken voor oproep tot gebed. Dit had tot gevolg dat in de omgeving een vaste regelmaat ontstond qua dagindeling. Dit is eigenlijk de oorsprong van het Angelus **kleppen** ingesteld in de 14e eeuw als oproep tot het bidden van 'Engel des Heren'. Kleppen is het zodanig aantrekken van de klok dat de klepel slechts één kant van de klok raakt. Het Angelus wordt in principe driemaal daags geluid: 's morgens om 8:00 uur), 's middags om 12:00 uur en 's avonds om 18:00 uur. Het Angelus

luiden doet men doorgaans met kleinere klokken omdat kleppen bij de grotere klokken moeilijker is.

Het driemaal daags luiden bestaat nog steeds op een aantal plaatsen. Met de Reformatie, in 1580, werd het gebruik van kerkklokken voor het Angelus gebed afgeschaft.

Slaan

Door verdere technische ontwikkeling werd het rond de 14e eeuw mogelijk om grotere uurwerken te verbinden aan kerkklokken. Bij dit gebruik spreekt men van 'slaan'.

Bij 'slaan' hangt de betreffende klok stil maar wordt deze aangetikt met een, door een mechaniek aangestuurde, metalen staaf. Eén voorbeeld van zo'n mechaniek is een uurwerk. Men gebruikt 'Slaanklokken' om de tijd aan te geven. Zo zal bijvoorbeeld om drie uur middags genoemde metalen staaf drie maal tegen de klok aan slaan. Sommige klokken slaan behalve het volle uur per half uur of per kwartier. De klok was verder ook zichtbaar aan meestal twee zijden van de kerktoren.

Gebruik van de kerkklokken

In het algemeen zijn kerkklokken, net als holle vruchtenbasten (waar we mee begonnen), een middel om te communiceren. Men wil het volk iets meedelen of ergens op wijzen. Alhoewel, vermoedelijk de eerste convocaties waren gericht op veiligheid, kreeg geleidelijk het religieuze karakter hierin door de eeuwen heen een belangrijker betekenis. De laatste decennia zien we echter dat dit strikte religieuze karakter weer inboet in betekenis. Hieronder een opsomming met aanvullend toelicht van het gebruik van kerkklokken.

Religieus gebruik

- **Oproep tot gebed**

Vanaf 1169 riepen kerkklokken op tot algemeen gebed. Hierbij moeten we realiseren dat men in vroeger tijden geen uurwerken had in huis..

- **Oproep tot eredienst**

Gelovigen oproepen tot bijwonen eredienst Dit gebruik om mensen op te roepen voor de dienst is net zo oud als de kerk zelf. In het Oude Testament krijgt Mozes in Numeri 10: 1-10 zelfs opdracht instrumenten te maken om signalen te geven om het volk bijeen te roepen voor de eredienst.

- **Luiden in verband met kerkelijk jaar**

Voorbeelden hiervan zijn, tijdens Advent, Kerst, Lijdenstijd (witte donderdag, Gloria in de paasnacht), Pinsteren, Hemelvaartsdag en wellicht nog andere kerkelijke feesten.

- **Luiden bij overlijden**

Klokluiden bij overlijden deed men van oudsher voor verdrijving van boze geesten. Op diverse plaatsen is het gebruikelijk om overledenen te verluiden (beluiden). Men beschouwt het als een waardige wijze van afscheid nemen van één van haar gemeenteleden of dorpsgenoten.

- **Bij begrafenissen**

Ook het klokluiden bij een begrafenis vindt op verschillende manieren plaats. Meestal wordt er geluid met de grote klok. Het is een bijzonder goede manier om op ingetogen en sobere wijze uitdrukking te geven aan rouw.

Maatschappelijke gebruik

Het vermoeden bestaat dat kerkklokken in de plaats kwamen van (heidense??) lawaaimakerijen. Kerkklokken hadden en hebben nog steeds een signaalfunctie. De luidtijd is voor dit gebruik niet afgesproken. Elke regio bepaalt dit zelf

- **Voor tijdweergave**

In de tijd dat binnenshuis geen klokken waren betekende dit een grote vooruitgang

- **Signaleren gebeurtenissen indien veiligheid in geding is**

Bij gebeurtenissen als oorlog, verdere rampspoed zoals storm, ziekten, overstroming, etc. Zo luiden de klokken in dit verband bijvoorbeeld voor de huidige oorlog in Oekraïne

- **Signaleren positieve dan wel negatieve hoogtijdagen**

Zo luiden de klokken elk jaar bij Bevrijdingsdag 5 mei maar ook bij de dodenherdenking 4 mei. Klokken luiden ook bij dorpsfeesten, wandeltochten of andere belangrijke gebeurtenissen in het dorp

- **Signaleren tijdstippen ter ondersteuning arbeid**

Stiens was tot circa drie generaties terug overwegend gelegen in een landbouwgebied. De meeste arbeiders waren daarin dan ook werkzaam. Om de arbeiders in zijn algemeen, maar vooral de landbouwarbeiders, ten dienste te zijn, luiden men de klokken op werkdagen (maandag tot en met zaterdag) drie maal, te weten om 08.00, 12.00 en 18.00 uur. Dit lijken voor deze moderne tijd wellicht vreemde tijden maar hierbij moeten we in ogenschouw nemen die men destijds in de landbouw andere werktijden hanteerden. Het was gebruikelijk dat men 's morgen 04.00 uur begon te werken. Rond 08.00 uur, het tijdstip dat door de kerkklokken werd aangeduid, was het tijd voor een maaltijd. Dit gold ook voor 12.00 uur. Als de klokken luiden om 18.00 uur betekende dit einde werkdag.